

enkelt må gøre sig bekendt med gennem de tidligere (side 4) nævnte bibliografier. Kun et ganske lille udvalg af de for topografen vigtigste arbejder skal her nævnes. Der er *De danske Runemindesmærker* af Wimmer (en håndudgave af disse er besørget af Lis Jacobsen), *Vore Landsbykirker* af Mackeprang, *Snedkere og Billedsnidere 1536–1660* af Chr. Axel Jensen, *Danmarks middelalderlige Kirkeklokker* af Uldall, *Marmora Danica* ved Erik Pontoppidan (o: gengivelser af inskriptioner, navnlig på ligstene; nu meget forældet), *Danmarks Kunst* af Beckett, *Studier i dansk Herregaardsarkitektur* af Lorenzen, der også har udgivet en række klostres bygningshistorie, og Løfflers forskellige arbejder om kirker og gravmonumenter. Talrige andre kunde nævnes, men pladsen tillader det ikke. —

Topografen må derfor ofte vandre lange og besværlige veje, inden han kan få samlet alle de oplysninger, han har brug for, men naturligt vil det ingenlunde ved alle topografiske undersøgelser være nødvendigt at søge til alle de kilder, som ovenfor er omtalte; i så fald vilde de fleste tabe modet, inden de kom til vejs ende. Men tålmod skal der i reglen til, hvis man ikke vil slå sig tiltåls med halvgjort arbejde. Det er her som overalt navnlig lysten, der skal drive værket. Og glem så ikke, at man står sig ved at spørge sig for.

LOLLAND-FALSTERS STIFTSARKIV¹⁾.

AF HOLGER HANSEN.

Det københavnske Landsarkivs ene Bispearkiv omfatter kun 2 Aarhundreder, idet det først begynder efter Københavns Ildebrand 1728; dets andet Bispearkiv omfatter kun lidt over eet Aarhundrede, idet Bispestolen først oprettedes 1804. Ved kgl. Resolution af 21. Juni 1799 bestemtes, at »ved første fore-

¹⁾ Jvf. tidligere Oversigter over Sjællands, Jyllands og Fyens Bispe- og Stiftsøvrighedsarkiver »Fortid og Nutid« V 45 ff., 81 ff. VI 65 ff.

faldende Vakance af Bispeembedet over Fyens Stift skal Lolland og Falster, saaledes som samme nu har en egen Stiftamtmand, have sin egen Biskop, som tillægges de Tiender paa disse Øer, med hvilke Biskoppen over Fyens Stift er beneficieret«. Den fynske Biskop Tønne Bloch døde den 5te September 1803, og 30. December s. A. udnævntes Sognepræsten ved Roskilde Domkirke *Andreas Birch* til Biskop over Lolland-Falsters Stift. Han tog Bopæl i Maribo, hvor han købte en Gaard, som han fik op-højet til Embedsbolig; men allerede det følgende Aar forflyttedes han til Aarhus. Hans Efterfølger *P. O. Boisen* var Sognepræst i Vesterborg, hvor han tillige havde et Seminarium, som i høj Grad optog hans Interesse; han ønskede derfor ikke at flytte derfra, og fik ogsaa Lov til at forblive i Vesterborg Præstegaard, som indtil hans Død 1831 var Bisperesidens. Bispegaarden i Maribo solgtes 1809. Den 3die Biskop *Rasmus Møller* (1831—42) tog atter Bopæl i Maribo; men de to næste *G. P. Brammer* (1843—45) og *P. C. Stenersen Gad* (1845—48) boede til Leje i en Gaard i Nykøbing. Imidlertid var der ved kgl. Resolution af 14. Maj 1846 bevilget 12000 Rdl. til Indkøb og Opførelse af en Embedsbolig for Biskoppen; men det var først den 6te Biskop over Lolland-Falsters Stift, *D. G. Monrad* (1849—54), som naaede, i Begyndelsen af 50erne, at flytte ind i den nye Bispegaard, som er Bispens Residens endnu. Den omflakkende Tilværelse, som Lolland-Falsters Bispearkiv saaledes har ført i sine første 50 Aar, har rimeligvis ikke været gavnlig for det; de samme Kaar har i alt Fald virket ganske ødelæggende for de gamle Provstearkiver.

Det er nu ikke saaledes, at det i Landsarkivet i København opbevarede lolland-falsterske Bispearkiv kun naar tilbage til 1804, det naar flere Aarhundreder længere tilbage; ved Bispestolens Oprettelse blev det nemlig bestemt, at alle de Sager i Fyens Bispearkiv, som kun angik Lolland og Falster og derfor uden Ulæmpe kunde undværes ved Embedet i Odense, skulde udskilles og oprettes til et Bispearkiv for Lolland-Falsters Stift; dette gjaldt naturligvis væsentligst de i Pakker opbevarede Breve og Dokumenter og Regnskaberne, derimod saa at sige ingen af

Bindene. Lolland-Falsters Bispearkiv falder derfor naturligt i to Afsnit: I. Tiden før 1804, d. v. s. de af Fyens Bispearkiv udskilte Sager, og II. Tiden fra 1804, det egentlige Lolland-Falsters Bispearkiv.

Endnu maa bemærkes, at der ikke findes noget Lolland-Falsters Stiftsøvrighedsarkiv, da Bispearkivets Bind og Pakker omfatter baade egentlige Bispesager og Stiftsøvrighedssager, hvilke sidste ikke lader sig udskille. Den i Overskriften brugte Benævnelse: *Lolland-Falsters Stiftsarkiv* er derfor den korrekte, som ogsaa benyttes i den af Landsarkivet udarbejdede Registratur.

I. Før 1804.

Først kommer en Samling af *Kgl. Forordninger og Kollegiebreve*, strækkende sig over 2 à 3 Aarhundreder, med tilhørende Registratur; de har ikke særlig stor Betydning, da de i alt væsentligt ogsaa kan findes i Danske Kancellis Arkiv. Vigtigere er det næste, *Dokumenter og Breve*, som bl. a. omfatter et Par Pakker »Jordebøger, Herredsboøger og Dokumenter vedr. Gejstlighedens og Kirkernes Indtægter m. m.«, desuden »Dokumenter og Breve fra Købstæderne« (NB. Nysted mangler) og »Dokumenter og Breve for Herrederne«, som naar tilbage i det 16., nogle faa Stykker endda i det 15. Aarhundrede (disse er dog kun Afskrifter). Fra 1790 til 1803 har Biskoppen ført særlig *Kopibog* for Sager ang. Lolland og Falster (3 Bd.) og særlig *Ekspeditionsjournal* (2 Bd.); hertil slutter sig 16 Pakker *Stiftsbreve* 1763—1803.

Visitatserne maa søges i Fyens Bispearkiv, dog haves her en Udskrift af Biskop Tønne Blochs Visitatsbog 1786—1806, for saa vidt angaar Lolland og Falster. En Afdeling for *Regnskaber* indeholder Kirkeregnskaber, dels originale, dels i Kopi og Konzept, fra c. 1700 til henimod Aarhundredets Slutning; desuden en Del Regnskaber for Skolerne, d. v. s. Købstædernes Latinsko-ler, Hospitals- og Fattigregnskaber fra det 18. Aarhundrede.

II. Tiden fra 1804.

Stiftsarkivets 2den Afdeling, det egentlige Lolland-Falsters Bispearkiv, er kun lille; den til Landsarkivet afleverede Del

gaar — bortset fra Regnskaberne — til 1844, strækker sig alt-
saa kun over 40 Aar. Dets væsentligste Bestanddele er Korre-
spondance, Indberetninger og Regnskaber.

Biskoppen førte følgende *Bøger over udgaaende Ekspedi-
tioner*:

Erklæringsprotokol 1804—44,
Resolutionsprotokol 1804—44,
Korrespondanceprotokol 1804—28,
Korrespondance- og Resolutionsprotokol for
Amtsskoledirektionen 1808—29.

Alle de 3 første Rækker omfatter baade Biskopssager og
Stiftsøvrighedssager; ingen af dem er forsynet med Register.

Bøgerne over de indkomne Sager er følgende:

Kollegiejournal 1804—44,
Journal over Anordninger og Kollegiebrev
vedk. Skolevæsenet 1817—29.
Stiftsjournal 1804—43.

Den sidste er den egentlige Journal; for Journalerne gælder
det samme som for Kopibøgerne, at de omfatter baade Biskops-
sager og Stiftsøvrighedssager og mangler Register.

Selve de *Indkomne Sager* er i Pakkerne fordelte saaledes:

Indkomne Sager vedk.	Købstædernes Kirker og Skole- væsen 1804—44,
— — —	Nakskov lærde Skole 1804—39,
— — —	Nykøbing Katedralskole 1804 —44,
— — —	Købstædernes Fattigvæsen 1804 —44,
— — —	Nykøbing Hospital 1804—48,
— — —	Amtsskoledirektionen 1808—29,
— — —	Den gejstlige Enkekasse 1804 —44,

Ansøgninger om Konfirmationstilladelse 1827—45,
 Stiftamtmandsbreve 1814—43,
 Stiftsbreve 1804—44.

De sidste indeholder de indkomne Sager, som ikke falder ind under nogen af de særlige Grupper, og er baade Biskops- og Stiftsøvrighedssager.

Da saaledes Stiftsøvrighedssagerne for Bispekontorets Vedkommende er uadskilleligt forbundne med Biskopssagerne, har man til dette »Stiftsarkiv« overført ogsaa Stiftamtmandens Kopibøger og Journaler over »kommune« Sager, d. v. s. de for Biskop og Stiftsamtmand »fælles« Sager, skønt man paa Amtskontoret har ført særlige Protokoller over disse Sager. Man finder altsaa i dette Stiftsarkiv Stiftamtmandens:

Kommune Kopibøger 1805—50,
 Kommune Journaler 1805—38,
 Kommune Sager 1822—37.

I Tidens Løb var der paalagt Præster, Provster og Biskopper at levere *Indberetninger* om mange forskellige Ting; i et Reskript af 28. Decbr. 1804 er alle disse Indberetninger opregnede; de Indberetninger, som Biskopperne skulde have fra Provsterne, og hvoraf de igen skulde uddrage Indberetninger til Danske Cancelli, er følgende: Om

Kopulerede, Fødte og Døde,
 Kirkernes Tilstand,
 Degneboliger og Skolehuse,
 Degne, Kirkesangere og Skolelærere,
 Legater og Stiftelser,
 Katekisation,
 Præsternes Skolebesøg,
 Teologiske Studenter,
 Konfirmander,

Lejermaal paa gejstlig Grund,
 Embedsbøger,
 Synsforretninger over Kirker og Præstegaarde,
 Visitatser,
 Præsternes Embedsførelse.

Hertil kom ifølge senere Paalæg Indberetninger om:

Uafgjorte Ansøgninger,
 Døvstumme og Blinde,
 Tiendeforeninger m. m.

Det siger sig selv, at en Del af disse Indberetninger, som naar fra 1804 til 1843, fordelte i 18 Pakker, er en meget vigtig Kilde til Lolland-Falster lokale Historie i nyere Tid.

Regnskaber.

De vigtigste af disse er:

Regnskaber for Købstadskirkerne.....	1813—74,
Nykøbing Hospitals Regnskaber.....	1808—79,
Stangerup — —	1813—74,
Nysted — —	1814—67,
Maribo — —	1813—68,
Købstædernes Fattigvæsensregnskaber ..	1813—58.

Forskelligt.

Herunder maa nævnes:

Lolland-Falsters Landemodeprotokoller.....	1724—1821,
Visitatsbog 1805—09 og Visitatsprotokoller	1806— 77,
Samling af Tiendeforeninger, Kendelser m. m. Tiende-	
væsenet vedk.	1804— 64,
Dokumenter vedk. Sognekaldenes Beskaffenhed ...	1803— 40,
Dokumenter vedk. Skolevæsenets Indretning paa	
Landet	1804— 19,

Dokumenter vedk. de residerende Kapellanier og deres Nedlægning til Fordel for Skolevæsenet 1804—29 (se Reskr. 1803 30. Septbr.).

Det er kun et ringe og tarveligt Arkiv, som de første lolland-falsterske Biskopper har efterladt sig; finere Kontorbrug har man ikke kendt til; Registre brugtes ikke; naar en Protokol var udskreven, var den nye ikke altid straks ved Haanden; Bispekontoret laa jo i mange Aar i en Landsby, der kunde ikke sendes Bud hen i Gaden til Papirhandleren efter en ny Protokol; det maatte vente, indtil der kunde komme Vogn til Købstaden; saa hjalp man sig imens med at sy et Læg Papir ind i det gamle Bind, hvor de nye Blade kom til at stikke et godt Stykke udenfor, saa at de blev snavsede og krøllede; eller ogsaa skrev man en Tid paa løse Papirer. Biskop Birch havde egentlig lagt alting godt til rette for en omhyggelig Bogføring med mange Henvisninger mellem de forskellige Rækker Kopibøger og Journaler indbyrdes. Men dette System blev hurtig glemt; i de fleste Bind er der ingen Henvisninger fra Journal til Kopibog og omvendt, og denne Mangel, sammen med Manglen af Register, gør det noget besværligt at forske i dette Arkiv. Men alligevel — trods alt — lønner det sig at blade disse Erklæringsprotokoller og andre Kopibøger igennem; der findes mange velskrevne Udtalelser om nu glemte Sager og Begivenheder paa Lolland og Falster og gode Oplysninger om Stiftets Præster og Degne i første Halvdel af det 19. Aarhundrede
